

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра соціології управління та соціальної роботи

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему

«СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ З АУТИЗМОМ В УКРАЇНІ»

Виконала: здобувачка 4 курсу групи СР-45
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Дзига Марина Олександрівна

Керівник: Вітковська Інна Миколаївна,
старший викладач закладу вищої освіти
кафедри соціології управління та соціальної
роботи

Рецензент: Воронкіна Наталія Василівна,
директор центру комплексної реабілітації
для осіб з інвалідністю «Жага життя»

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ІНВАЛІДНОСТІ.....	6
1.1 Поняття інвалідності та її видів.....	6
1.2 Соціальна робота та її роль у роботі з дітьми з аутизмом.....	10
Висновки до розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ З АУТИЗМОМ В УКРАЇНІ.....	16
2.1. Соціальна робота з дітьми з аутизмом: особливості та проблематика.....	16
2.2. Види соціальних послуг, які надають державні комунальні заклади та недержавні організації для дітей з аутизмом.....	22
Висновки до розділу 2.....	25
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ З АУТИЗМОМ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	27
3.1. Аналіз досвіду роботи центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя».....	27
3.2. Рекомендації щодо покращення соціальної роботи з дітьми з аутизмом..	37
Висновки до розділу 3.....	39
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	44

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна робота спрямована на поліпшення якості життя різних груп населення та розвиток соціальної справедливості. Діти з аутизмом завжди були вразливою групою, яка потребує особливої уваги та підтримки для повноцінного життя. В умовах війни, коли загроза фізичній та психологічній безпеці виникає вдвічі сильніше, ця група населення стає ще більш вразливою.

Збройні конфлікти та війни негативно впливають на життя та здоров'я тисяч людей, зокрема на дітей з аутизмом. Фахівці з соціальної роботи відіграють важливу роль у забезпеченні допомоги та підтримки цієї групи населення, а також у вдосконаленні соціальних послуг та програм для них.

Згідно з даними ВООЗ в Україні немає достовірної статистики щодо кількості дітей з аутизмом, але вона корелюється зі світовою – понад 1% від загальної кількості дітей. Тобто із 7,3 млн дітей, народжених в Україні, близько 73 000 мають розлади аутистичного спектра [29]. Ці дані підкреслюють актуальність обраної теми та необхідність її опрацювання в контексті наявних умов життя в Україні.

Тема соціальної роботи з дітьми з аутизмом в Україні є доволі актуальною, адже вимагає комплексного аналізу, дослідження необхідності створення особливих умов для цих дітей та можливості їхньої практичної реалізації.

Практичне значення дослідження може бути значущим і важливим для різних зацікавлених сторін та суспільства в цілому. Дослідження може допомогти соціальним працівникам, громадським організаціям і урядовим органам зрозуміти краще потреби й проблеми дітей з аутизмом. На основі рекомендацій можуть бути розроблені та впроваджені покращені програми та послуги. Також дослідження може допомогти зрозуміти, як покращити доступність та якість

соціальних послуг для даної групи клієнтів. Це може включати поліпшення фізичної реабілітації, психологічної підтримки, надання інформації та навчання.

Об'єкт роботи – діти з аутизмом в Україні.

Предмет роботи – соціальна робота з дітьми з аутизмом.

Мета роботи – дослідити особливості соціальної роботи з дітьми з аутизмом в Україні, визначити наявні проблеми та надати рекомендації щодо її покращення.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Визначити сутність поняття інвалідності та її видів.
2. Розкрити роль соціальної роботи у взаємодії з дітьми з аутизмом.
3. Визначити особливості та проблематику соціальної роботи з дітьми з аутизмом.
4. Схарактеризувати види соціальних послуг, які надають державні комунальні заклади та недержавні організації для дітей з аутизмом.
5. Здійснити аналіз досвіду роботи центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя».
6. Розробити рекомендації щодо покращення соціальної роботи з дітьми з аутизмом.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Теоретичні висновки у роботі сформульовано на основі переосмислення пропозицій і рекомендацій, що були запропоновані у дисертаціях О. О. Гірник, В. О. Гончарова, Л. П. Шумної. Деякі аспекти дослідження соціального обслуговування дітей з аутизмом ґрунтуються на наукових доробках українських вчених, які досліджували проблеми у сфері соціального забезпечення: В. М. Андрієвої, Н. Б. Болотіної, В. Я. Бурака, С. В. Венедіктової, В. В. Волинця, Л. П. Гаращенко, М. І. Іншиної, Т. А. Занфірової, В. Л. Костюка, О. І. Кульчицької, К. Ю. Мельника та інших.

Методи дослідження – в основу нашої роботи покладено метод узагальнення та порівняння (для визначення теоретико-методологічних засад

соціальної роботи з дітьми з аутизмом), аналізу та синтезу (для визначення теоретичної бази роботи, систематизації теоретичних положень), емпіричний метод (аналіз інтерв'ю з керівником комунального закладу, що спеціалізується на роботі з дітьми з аутизмом).

Емпірична база дослідження. Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя» (м. Черкаси).

Структура роботи: титульна сторінка, зміст, вступ, три розділи по два підпункти, загальні висновки, список використаних джерел. Загальна кількість сторінок бакалаврської роботи – 49.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ІНВАЛІДНОСТІ

1.1. Поняття інвалідності та її видів

Вивчення інвалідності як самостійного поняття для забезпечення соціальних потреб розпочалось наприкінці XIX – на початку XX століття. Одне із ранніх визначень інвалідності знаходимо у науковій праці Н. К. Маккавейського. Учений визначив інвалідність як «стан людини, який характеризується постійною або тривалою втратою працездатності або значним її обмеженням» [1].

Н. К. Маккавейський зробив важливий внесок у розуміння поняття інвалідності визначивши стан, коли людина має право на підтримку та допомогу через втрату власної працездатності або її обмеження. У своїх наукових дослідженнях розкривав поняття інвалідності, що заклали основи для подальшого розвитку соціальних програм і законодавства, спрямованих на захист та підтримку осіб з інвалідністю [1].

Б. В. Петровський інвалідність визначає як «стійку, тривалу або постійну втрату працездатності або значне її обмеження, спричинену хронічними захворюваннями, травмами або патологічними станами» [5, с. 411].

В. С. Андрєєв, зі свого боку, визначав інвалідність як «медично підтверджений стан, при якому особа через хронічні захворювання або анатомічні вади, що впливають на функції організму, змушена припинити свою професійну діяльність на тривалий термін або може працювати за умов значних змін у процесі праці» [4].

Думка Б. В. Петровського та В. С. Андреева стосовно інвалідності підкреслює важливість розгляду цього поняття з медичного та функціонального погляду. Зокрема, вони визначають інвалідність як стан, який впливає на здатність особи до праці та її функціональні можливості. Ці визначення підкреслюють тривалість та стійкість обмежень особи з інвалідністю, а також їхній медичний характер, такі як хронічні захворювання чи анатомічні аномалії.

А. В. Іпатов та І. Я. Ханюкова зазначає, що інвалідність неможливо розглядати ізольовано від соціального і фізичного світу, який є причиною обмежень людей з інвалідністю [9].

У науковій літературі та практичній роботі фахівців соціальної сфери роботі поряд із поняттям «інвалід», «інвалідність» використовуються такі дефініції як «люди з особливими потребами», «люди з обмеженими фізичними можливостями», «люди з функціональними обмеженнями», «люди з інвалідністю», «люди з обмеженнями життєдіяльності». Тривалий час слово «інвалід» вживалося разом з такими поняттями як «неповноцінна людина», «дефектна людина». Це підкреслювало низький соціальний статус інвалідів, відображало негативне ставлення в суспільстві до цієї категорії осіб й формувало внутрішню та зовнішню картину світу людей з даним статусом.

Починаючи з кінця ХХ століття виникла потреба в розробці нового підходу до розуміння сутності явища інвалідності, який би враховував не лише медичні аспекти, але й соціокультурні та правові аспекти інвалідності.

Таким підходом є соціальний підхід, який знайшов своє відображення у міжнародних документах, які стосуються питань інвалідності. Наприклад, у 24 рекомендаціях № 1185, прийнятих на 44 сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи 5 травня 1992 року, інвалідність визначається як обмеження можливостей, обумовлені фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними та іншими бар'єрами, які заважають особі з інвалідністю бути

інтегрованою в суспільство та брати участь у житті сім'ї чи суспільства на рівних засадах, як і для інших членів суспільства [30].

Набуття людиною інвалідності може бути результатом впливу різних чинників. Найбільш поширеними причинами інвалідності є травми, хронічні захворювання, хвороби опорно-рухової системи, психічні розлади, вікові фактори, нещасні випадки. Війна, як важливий аспект сучасної історії, має серйозний вплив на фізичне та психічне здоров'я людей. Участь у військових конфліктах призводить до травм, поранень та психічних стресів, що можуть стати причиною інвалідності. Фізичні травми, такі як втрати кінцівок, пошкодження органів чи нервової системи, обмежують функціональні можливості людини. Психічні травми, зокрема ПТСР, можуть серйозно впливати на психосоціальний добробут та здатність до нормального життя [7].

Окреслимо основні види інвалідності:

— Фізична інвалідність – пов'язана з обмеженнями фізичних можливостей особи, таких як втрата кінцівок або порушення рухової функції.

— Психічна інвалідність – охоплює порушення психічного здоров'я, такі як шизофренія, депресія, аутизм тощо.

— Сенсорна інвалідність – пов'язана з втратою або порушенням функції одного або декількох органів чуття, таких як слух, зір, дотик.

— Соціальна інвалідність – виникає внаслідок обмежень у соціальній адаптації та участі в суспільному житті, наприклад, через відсутність доступу до освіти, праці, житла тощо.

— Інтелектуальна інвалідність – пов'язана з обмеженнями в інтелектуальних здібностях та когнітивних функціях [6].

Розглянемо поняття «аутизм» – це розлад розвитку нервової системи, який характеризується порушенням соціальної взаємодії, вербальної й невербальної комунікації, і повторюваною поведінкою, існують складнощі у взаємодії із зовнішнім світом, з цього приводу виникають порушення в соціалізації. [34].

Л. Канер визначив низку ознак, характерних для всіх аутистів [11]:

1. Крайня аутистична самотність – діти не здатні нормально налагоджувати відносини з іншими людьми, але виглядають абсолютно щасливими, коли залишались самі.

2. Нездоланне нав'язливе прагнення до постійності – діти дуже розчаровувалися, коли відбувались зміни у звичайному ході подій чи оточенні.

3. Чудова механічна пам'ять – діти-аутисти здатні запам'ятати велику кількість інформації.

4. Відтерміновані ехолалії – діти повторюють фрази, які чують, але не використовують (чи з великими складнощами використовують) їх для комунікації.

5. Гіперчутливість до сенсорних впливів – діти-аутисти дуже бурхливо реагують на певні звуки і явища, такі як: шум потягу, ліфту чи, навіть, вітру. У деяких дітей можуть бути труднощі з прийомом їжі або дивні вподобання в їжі.

6. Обмеженість репертуару спонтанної активності – у дітей спостерігались стереотипні рухи, репліки, інтереси.

7. Хороші когнітивні задатки – Л. Каннер був переконаний, що надзвичайна пам'ять і моторна спритність, які відрізняють деяких дітей, свідчать про високий інтелект, не зважаючи на те, що в багатьох із цих дітей були відмічені виражені складнощі в навчанні.

Причини виникнення аутизму досконало не вивчено, здебільшого їх пов'язують з генетичними відхиленнями. Проте навіть якщо захворювання виявлено спадковими чинниками, через ген передається лише схильність до аутизму, а сам розвиток захворювання відбувається через інші чинники. Серед них можуть бути [11]:

1) перенасичення організму нейротоксинами, важкими металами, деякими ліками;

2) інтоксикації через нейроінфекції або гельмінтози;

- 3) неправильний обмін ферментів (серотоніну), електролітів та інших біохімічних чинників;
- 4) анатомічні або функціональні порушення мозкової діяльності;
- 5) порушення кісткового і загального моторного розвитку;
- 6) психологічні особливості сучасних людей (інфантилізація батьків веде до так званого психогенного аутизму).

Отже, ми розглянули поняття інвалідності, розкрили його види, причини. Поняття інвалідність, що раніше асоціювалося переважно з фізичними обмеженнями й досить негативно сприймалося в суспільстві, тепер включає ширший спектр факторів, таких як психічні та соціальні аспекти. Зазначимо, що забезпечення рівних можливостей та соціальної інтеграції для всіх осіб з інвалідністю, зокрема, з аутизмом є важливим завданням. Поважаючи та розуміючи потреби осіб з інвалідністю, суспільство може створити більш інклюзивне та рівноправне середовище для всіх його членів.

1.2. Соціальна робота та її роль у супроводі дітей з аутизмом

Соціальна робота включає в себе оцінку потреб людей інвалідністю, надання психологічної підтримки, забезпечення доступу до послуг і захист їх прав та інтересів. Соціальні працівники також сприяють формуванню інклюзивного підходу в суспільстві, сприяючи участі осіб з інвалідністю у різних сферах життя.

Мета соціальної роботи – зробити життя дітей з аутизмом більш комфортним, сприяти їхній інтеграції в суспільство та забезпечувати їх добробут та незалежність. Робота соціальних працівників приносить значну суспільну

користь, оскільки вони є ключовими агентами в забезпеченні рівних можливостей та рівності для осіб з інвалідністю в нашому суспільстві [23].

В цілому, соціальна робота з дітьми з інвалідністю є важливим і необхідним компонентом нашого суспільства та сприяє покращенню якості життя даних осіб, а також сприяє справедливому та інклюзивному суспільству, де кожен може реалізувати свій потенціал та бути частиною суспільства [21].

Завданням соціальної роботи є забезпечення доступу до необхідних ресурсів та послуг для покращення якості життя дітей з інвалідністю. Соціальні працівники створюють індивідуальний план підтримки для кожної дитини; надають інформацію та допомагають особам з аутизмом отримувати доступ до медичних, реабілітаційних, освітніх та професійних послуг, які допомагають їм покращити якість життя; надають психологічну підтримку особам з інвалідністю та їх родинам, допомагаючи їм впоратись зі стресом, депресією та іншими емоційними викликами.

Усі ці аспекти роботи соціальних працівників спрямовані на полегшення життя осіб з інвалідністю, забезпечення їхньої інтеграції в суспільство та забезпечення їхнього добробуту та незалежності [16, с. 31].

Основними нормативними документами, які регулюють соціальний захист дітей з інвалідністю є: Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [26], Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» [24], Закон України «Про охорону дитинства» [27] та інші.

Ці Закони гарантують особам з інвалідністю в Україні рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини й громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями й інтересами.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» роботу з людьми з особливими потребами, в тому числі й для дітей з аутизмом, можуть здійснювати державні та комунальні, спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування, які підпорядковуються центральним або місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, фізичним та юридичним особам [28].

Соціальні служби – це підприємства, установи, організації незалежно від форм власності й господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [13].

Інтегровані соціальні служби – це комплекс спеціалізованих соціальних служб, що створюється відповідно до потреб членів громади і реалізує певні напрями соціальної роботи, орієнтовані на надання адресної допомоги людям на основі інтегрованого підходу. Науковець Т. В. Світлична наголошує, що завдання інтегрованих соціальних служб полягають у забезпеченні належної послідовності та прозорості дій у процесі надання соціальних послуг [16, с. 132].

Основними соціальними послугами, які надаються дітям з інвалідністю, зокрема, дітям з аутизмом є [25]:

1. *Догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних:* виховання та розвиток індивідуальних здібностей, сприяння в отриманні освітніх, медичних, соціальних послуг у відповідних закладах тощо.

2. *Соціальна адаптація:* навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; представництво інтересів; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті тощо.

3. *Соціально-трудова адаптація:* навчання, формування та розвиток соціальних, комунікативних, фізичних, когнітивних, трудових навичок, умінь, соціальної компетенції; організація денної зайнятості, консультування, визначення готовності до працевлаштування.

4. *Догляд вдома*: допомога в самообслуговуванні, пересуванні в побутових умовах, веденні домашнього господарства, в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами тощо.

5. *Догляд стаціонарний*: створення умов для проживання; забезпечення харчуванням, твердим, м'яким інвентарем; допомога у самообслуговуванні; спостереження за станом здоров'я, організація надання реабілітаційних та медичних послуг.

6. *Денний догляд*: забезпечення умов для денного перебування; забезпечення харчуванням; допомога у самообслуговуванні. спостереження за станом здоров'я, надання реабілітаційних послуг тощо.

7. *Денний догляд дітей з інвалідністю*: соціальна реабілітація; соціально-трудова адаптація та організація дозвілля; участь отримувачів та членів їх сімей їхніх родичів у розв'язанні конкретних соціальних проблем; догляд; навчання батьків чи осіб, що їх замінюють.

8. *Супровід під час інклюзивного навчання*: надання допомоги в пересуванні, самообслуговуванні, комунікації, харчуванні, орієнтації у просторі, а також у забезпеченні безпеки дітям під час перебування в закладах дошкільної та загальної середньої освіти.

Так, соціальні працівники надають індивідуальну підтримку особам з інвалідністю, допомагаючи їм у подоланні фізичних, психологічних та соціальних труднощів. Фахівці допомагають особам з інвалідністю захищати їхні права та інтереси, включаючи право на доступ до освіти, роботи та інших соціальних послуг. Вони надають психологічну підтримку, допомагаючи особам з інвалідністю впоратися з емоційними труднощами, які можуть виникати через інвалідність. Вони сприяють психосоціальній реабілітації та підтримують психічний стан людей з обмеженими можливостями.

Соціальна робота сприяє розвитку інклюзивного підходу у суспільстві, де особи з інвалідністю не відокремлені від інших громадян, а мають можливість

брати участь у всіх сферах життя. Соціальні працівники сприяють створенню середовища, де люди інвалідністю відчують себе важливими та беруть активну участь у громадському житті. Спеціалісти соціальної роботи співпрацюють з іншими фахівцями та організаціями для розв'язання комплексних питань осіб з інвалідністю. Вони допомагають розробити та впровадити програми та політики, спрямовані на поліпшення становища людей з інвалідністю у суспільстві. Загалом, соціальна робота грає важливу роль у забезпеченні рівних можливостей та підтримці осіб з інвалідністю, сприяючи їх інтеграції в суспільстві та покращенню якості їхнього життя [32].

Отже, значення соціальної роботи у супроводі осіб з інвалідністю, в тому числі дітей з аутизмом, полягає в тому, щоб забезпечити їм рівні можливості, гідне життя та інтеграцію у суспільство. Спеціалісти соціальної роботи виконують важливу місію у покращенні якості життя даних осіб та побудові більш справедливого світу для всіх громадян.

Висновки до розділу 1

Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел свідчить, що діти з інвалідністю, зокрема, з аутизмом є однією з найбільш вразливих верств населення.

В пункті 1.1 було надано визначення таким поняттям як «інвалідність» та «аутизм».

Інвалідність в роботі визначається як «медично підтверджений стан, при якому особа через хронічні захворювання або анатомічні вади, що впливають на функції організму, змушена припинити свою професійну діяльність на тривалий термін або може працювати за умов значних змін у процесі праці» [2].

Основними видами інвалідності є: фізична інвалідність, психічна інвалідність, сенсорна інвалідність, соціальна інвалідність, інтелектуальна інвалідність [6].

Аутизм ми визначаємо як «розлад розвитку нервової системи, який характеризується порушенням соціальної взаємодії, вербальної й невербальної комунікації, і повторюваною поведінкою, існують складнощі у взаємодії із зовнішнім світом, з цього приводу виникають порушення в соціалізації» [35].

Основними ознаками аутистів є: проблеми з соціальною взаємодією, проблеми з комунікацією, обмежені та повторювані інтереси та поведінка, сенсорна чутливість.

В пункті 1.2 бакалаврської роботи було визначено, що соціальна робота з дітьми з інвалідністю, в тому числі з аутизмом, полягає у покращенні якості життя дітей, наданні їм відповідних умов розвитку та сприянні їхнього включення в суспільство. Соціальні працівники відіграють ключову роль у забезпеченні індивідуального підходу до кожної особи з інвалідністю та наданні необхідних соціальних послуг та ресурсів для поліпшення якості їх життя.

В роботі було визначено, що основними соціальними послугами, які надаються дітям з інвалідністю, зокрема, дітям з аутизмом є: догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, соціальна адаптація, соціально-трудова адаптація, догляд вдома, догляд стаціонарний, денний догляд, супровід під час інклюзивного навчання

Таким чином, для успішної інтеграції в суспільство дітей з аутизмом, з ними необхідно проводити комплексну соціальну роботу, до якої належать організація надання реабілітаційних та медичних послуг, соціальна адаптація, надання освітніх послуг тощо.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ З АУТИЗМОМ В УКРАЇНІ

2.1. Соціальна робота з дітьми з аутизмом: особливості та проблематика

В Україні соціальна робота з дітьми з аутизмом постійно розвивається, але є ще багато викликів, з якими потрібно боротися. Основними напрямками цієї роботи є надання підтримки дітям з аутизмом та їх сім'ям у доступі до освіти, медичних та соціальних послуг. Зокрема, важливо створювати спеціалізовані центри та програми для дітей зі специфічними потребами, забезпечувати їм доступ до кваліфікованих спеціалістів, таких як психологи, логопеди, інструктори з розвитку, які можуть надавати індивідуалізовану підтримку. Також важливо підтримувати батьків у здійсненні ранньої діагностики та розвитку ефективних стратегій взаємодії з дитиною.

Україна повинна продовжувати працювати над покращенням доступності послуг для дітей з аутизмом, забезпечувати їх інтеграцію в освітні та соціальні середовища, а також підтримувати дослідження та розвиток нових методів та підходів до роботи з цією групою дітей. Соціальна робота з дітьми з аутизмом – це процес підтримки та допомоги цій групі дітей та їх сім'ям у вирішенні соціальних, психологічних та практичних питань, пов'язаних з аутизмом [33, с. 251]. Основна мета такої роботи – забезпечити дітям з аутизмом максимально можливий рівень самостійності та якості життя, а також сприяти їх інтеграції в суспільство. Для досягнення цієї мети соціальні працівники співпрацюють з іншими фахівцями, такими як психологи, лікарі, вчителі, для створення комплексної підтримки та розвитку дітей з аутизмом.

Для досягнення цієї мети, соціальні працівники зазвичай здійснюють низку дій:

1. Оцінка потреб. Фахівці встановлюють потреби дитини з аутизмом та її сім'ї шляхом спілкування, спостережень та використання спеціальних методів оцінки. Оцінка потреб дитини з аутизмом та її сім'ї передбачає вивчення різних аспектів їхнього життя та визначення тих аспектів, які потребують уваги та підтримки. Для цього соціальні працівники можуть використовувати різні методи оцінки, включаючи збирання інформації через анкети або спостереження за поведінкою дитини допомагає з'ясувати, як вона взаємодіє з навколишнім середовищем та які сфери життя потребують уваги. Консультація з лікарями, психологами, вчителями та іншими фахівцями, які працюють з дитиною, може допомогти отримати додаткову інформацію про її потреби та можливості.

Вивчення соціально-економічного статусу сім'ї, ступеня підтримки від родичів та інших членів сім'ї, наявності стресових ситуацій та інших факторів, що можуть впливати на розвиток дитини. Розроблення індивідуального плану підтримки, в якому визначаються конкретні послуги та програми, що можуть допомогти в розвитку дитини та підтримці сім'ї. Після оцінки потреб важливо співпрацювати з сім'єю та іншими фахівцями для розроблення та реалізації плану підтримки, що відповідає унікальним потребам дитини з аутизмом та її сім'ї [42].

2. Планування та розробка програм підтримки. На основі оцінки потреб складають індивідуальні плани підтримки та розвитку, враховуючи особливості кожної дитини. Індивідуальні плани підтримки та розвитку дітей з аутизмом створюються з метою надання комплексної підтримки, враховуючи їхні унікальні потреби та можливості. План повинен містити опис поточної ситуації, мету та завдання, а також стратегії та методи підтримки.

Опис поточної ситуації включає інформацію про дитину, її сильні та слабкі сторони, а також особливості аутистичного спектра, що впливають на її життя. Тут можуть бути вказані поточні проблеми та виклики, з якими зіштовхується

дитина. Мета та завдання визначають конкретні цілі, які потрібно досягти. Вони можуть бути спрямовані на розвиток певних навичок (наприклад, комунікаційних або соціальних), покращення самообслуговування або інші аспекти розвитку. Стратегії та методи підтримки визначають конкретні підходи та методи, які будуть використовуватися для досягнення поставлених цілей. Це можуть бути індивідуальні заняття з логопедом або психологом, робота зі спеціалізованими програмами або методиками, а також підтримка з боку сім'ї та школи [36].

3. *Надання інформації та консультації.* Соціальні працівники допомагають сім'ям зрозуміти особливості аутизму та навчають «правилам» взаємодії з дітьми. Вони проводять індивідуальні консультації з батьками, під час яких пояснюють особливості розвитку дітей з аутизмом, способи підтримки їхнього розвитку та взаємодії з навколишнім середовищем.

Одним із важливих аспектів цієї роботи є навчання батьків ефективним стратегіям комунікації з дітьми з аутизмом. Соціальні працівники допомагають зрозуміти, як краще спілкуватися зі своєю дитиною, як підтримувати її у розвитку комунікативних навичок та як створювати сприятливе середовище для її соціального та психологічного розвитку. Крім того, соціальні працівники сприяють встановленню партнерських стосунків між сім'єю та суспільством, освітніми та іншими установами, такими як школа, медичні заклади та інші соціальні служби. Вони допомагають сім'ї знаходити ресурси та підтримку у розв'язання проблем, пов'язаних з вихованням та розвитком дитини з аутизмом, що сприяє покращенню якості їхнього життя [40].

4. *Координація послуг.* Сприяє співпраці з іншими фахівцями та організаціями, щоб забезпечити комплексну підтримку для дитини та її сім'ї. Соціальні працівники можуть організовувати зустрічі та консультації з педагогами, лікарями, психологами та іншими фахівцями, які працюють з дітьми з аутизмом. Ця співпраця допомагає уточнити потреби дитини та розробити

індивідуальні підходи до її навчання та розвитку. Крім того, соціальні працівники можуть координувати роботу різних служб та організацій, щоб забезпечити доступ до всіх необхідних послуг для дитини та її сім'ї. Такий підхід дозволяє створити умови для повноцінного соціального та психологічного розвитку дитини з аутизмом, а також підтримує сім'ю в цьому процесі. Ці завдання вимагають від соціальних працівників не лише знань про аутизм та методи підтримки, але й вміння емпатії, терпіння та гнучкості у взаємодії з дітьми та їх сім'ями.

Кожна дитина з аутизмом має унікальні потреби, і те, що працює для однієї дитини, може бути неефективним для іншої. Одна з головних причин цього полягає у різниці в ступені та спектрі симптомів аутизму у кожної дитини. Тому соціальні працівники, які працюють з дітьми з аутизмом, повинні бути готові до використання різноманітних стратегій та підходів у взаємодії з ними.

Один з підходів, який може бути ефективним, – це індивідуальна програма навчання та розвитку, яка розробляється з урахуванням конкретних потреб та можливостей кожної дитини. Ця програма містить різноманітні методи та підходи, такі як природні відтворення, структуровані навчальні сесії, позитивне посилення та інші методи, спрямовані на розвиток комунікативних, соціальних, пізнавальних та інших навичок.

Крім того, важливо враховувати індивідуальні інтереси та потреби кожної дитини при розробці підходів до взаємодії з нею. Наприклад, якщо дитина має зацікавленість у певних предметах, її інтерес може бути використаний як стимул для навчання та розвитку. Ще одним важливим аспектом є врахування індивідуальних особливостей сприйняття та способів навчання кожної дитини з аутизмом. Деякі діти можуть краще реагувати на візуальні стимули, тоді як інші можуть віддавати перевагу аудіальному способу подання інформації. Соціальні працівники повинні вміти виявляти такі індивідуальні особливості та адаптувати свій підхід відповідно до них [17].

Також важливо бути готовим до взаємодії з різними віковими групами дітей з аутизмом, оскільки методи та стратегії роботи можуть відрізнятися залежно від віку та рівня розвитку кожної дитини. Наприклад, для малюків може бути важливою фізична близькість та емоційна підтримка, тоді як для старших дітей може бути важливіше розвиток навичок самообслуговування та соціальних навичок. Узагальнюючи, соціальні працівники, які працюють з дітьми з аутизмом, повинні мати гнучкий підхід до роботи, розуміти, що працює для однієї дитини, може не працювати для іншої, та бути готовими до використання різноманітних стратегій та підходів у взаємодії з кожною дитиною з урахуванням її унікальних потреб та можливостей.

Соціальні працівники можуть стикатися з недооцінкою або непорозумінням з боку оточуючих щодо особливостей дітей з аутизмом та необхідності підтримки їх розвитку та соціалізації. Це може бути спричинено загальними міфами та стереотипами про аутизм, а також недостатнім розумінням суспільством цього розладу [22, с. 240].

На практиці діти з аутизмом можуть зіткнутися з такими проблемами як:

1. *Недостатність фінансування та обмеженість ресурсів* можуть ускладнювати доступ до необхідних послуг та програм для дітей з аутизмом та їхніх сімей. Низький рівень фінансування може призвести до обмеженого доступу до спеціалізованих медичних, психологічних та освітніх послуг, які є важливими для розвитку дітей з аутизмом. Це також може впливати на доступність таких послуг як консультування та психологічна підтримка [38]. Брак ресурсів може також обмежувати можливості розвитку та впровадження нових програм та ініціатив для поліпшення якості життя дітей з аутизмом та їхніх сімей. Для подолання цих труднощів важливо сприяти мобілізації ресурсів на рівні держави та громади, залучати громадські та благодійні організації, а також розвивати партнерства з приватним сектором для забезпечення необхідної підтримки дітям з аутизмом та їхнім сім'ям.

2. *Недостатня кількість спеціалізованих центрів.* Багато дітей з аутизмом не мають доступу до якісних програм та послуг через обмежену кількість спеціалізованих центрів та фахівців у цій галузі. Це ускладнює доступ до необхідної медичної, психологічної та педагогічної підтримки.

3. *Нестачу кваліфікованих фахівців* у галузі аутизму, таких як психологи, логопеди, терапевти, які б могли працювати з дітьми з аутизмом. Це обмежує доступність якісних послуг для цієї категорії дітей.

4. *Висока вартість на додаткові послуги для дітей з аутизмом.* Державні програми підтримки у цій галузі також можуть бути обмеженими та недостатньо фінансуватися. Діагностика та лікування аутизму є дорогим процесом, а також може вимагати додаткових витрат на спеціальні послуги та програми. Багато сімей не можуть собі цього дозволити.

5. *Невисоку доступність психологічної допомоги для батьків чи опікунів дітей з аутизмом.* Виховання дитини з аутизмом може викликати значне емоційне напруження у батьків та інших членів сім'ї. Сім'ї дітей з аутизмом часто стикаються з відчуттям соціальної ізоляції через відмову інших людей розуміти та підтримувати їх у складних ситуаціях.

6. *Низьку освіченість суспільства.* Громадяни мають недостатню кількість інформації про аутизм, що може призводити до стигми та негативного ставлення до дітей з аутизмом та їх сімей. Часто можуть бути представлені стереотипи або неправильні уявлення про аутизм, що сприяє подальшому поширенню стигми та непорозуміння [5].

Для вирішення зазначених вище проблем необхідно підвищувати увагу до потреб дітей з аутизмом в суспільстві, забезпечувати кваліфікованим фахівцям відповідну підготовку та підтримку, розширювати мережу спеціалізованих центрів та програм, надавати фінансову підтримку для сімей. Також важливо розробляти та впроваджувати освітні програми про аутизм для громадськості,

сприяти відкритому та правдивому обговоренню аутизму в ЗМІ та суспільстві, а також залучати громадські організації та активістів до просвітницької діяльності.

2.2. Види соціальних послуг, які надають державні комунальні заклади та недержавні організації для дітей з аутизмом

В Україні, на жаль, немає спеціалізованих навчальних закладів, які володіють методиками навчання дітей з аутизмом. Є психіатричні відділення, які працюють на базі спеціалізованих лікарень, куди потрапляють діти з різними діагнозами, включаючи серйозні нервові порушення та захворювання, а також державні соціальні служби, які надають соціальну допомогу незахищеним верствам населення.

Основна державна служба в Україні, яка надає соціальну допомогу незахищеним верствам населення – це центри соціальних служб (ЦСС). Основною метою діяльності яких є задоволення соціальних потреб людей, які потребують сторонньої допомоги.

Основними завданнями центрів соціальних служб є [15]:

1) участь у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм шляхом проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, зокрема забезпечення соціального обслуговування, супроводу та патронажу, реабілітації, психологічної адаптації;

2) створення спеціалізованих формувань та забезпечення їх функціонування;

3) залучення громадськості до проведення роботи із сім'ями, дітьми та молоддю.

Один із найвідоміших фондів, що підтримує дітей з аутизмом – «Дитина з майбутнім». Це приватний фонд, який навіть має свій комерційний дитячий садок. Також серед приватних соціальних закладів можемо відзначити Благодійний фонд батьків дітей-аутистів «Світ аутиста», громадські організації «Інші грані» та «Соціальний захист та реабілітація інвалідів», медичну клініку «JMC», центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя».

Діяльність приватних центрів, що спрямовані на допомогу дітям з аутизмом поширюється на:

1. забезпечення системної допомоги людям з аутизмом та адвокацію прав дітей з аутизмом в Україні;
2. налагодження комунікації між організаціями, дотичними до проблем аутизму;
3. організацію діалогу між урядом та громадськими майданчиками сфери.

Отже, державні комунальні заклади та недержавні служби надають соціальні послуги для дітей з аутизмом, спрямовані на підтримку їхнього фізичного, психічного та соціального розвитку. Ще одним суб'єктом надання соціальних послуг є центри денного догляду.

У центрах денного догляду діти з аутизмом мають можливість взаємодіяти з однолітками та іншими дітьми, що є важливим для їхнього соціального розвитку. Вони можуть навчатися спілкуватися, спільно грати та спілкуватися з іншими, що сприяє їхній соціалізації [20, с. 44].

Центр «Жага до життя» надає такі види соціальних послуг для дітей з аутизмом:

— соціальна реабілітація: це включає психологічну допомогу, соціальну роботу, арт-терапію, фізичну реабілітацію та інші заходи, спрямовані на розвиток соціальних навичок, емоційної стійкості та адаптацію дітей до життя в суспільстві.

— професійна реабілітація: професійна орієнтація, профпідготовка, психосоціальна підтримка та інші заходи, спрямовані на допомогу дітям з аутизмом у майбутньому виборі професії та працевлаштуванні.

— психолого-педагогічні послуги: до них відносяться психологічна діагностика, психотерапія, корекційно-розвиткові заняття та інші заходи, спрямовані на покращення психоемоційного стану, когнітивних функцій та поведінки дітей з аутизмом.

— інші послуги: центр також може надавати інші послуги, такі як юридична консультація, допомога в оформленні документів, супровід у соціальних установах та інші

Програми в центрах денного догляду можуть бути спеціально спрямовані на розвиток навичок, які є важливими для дітей з аутизмом. Це може включати розвиток мовлення, комунікаційних навичок, навичок самообслуговування та інших ключових аспектів їхнього розвитку. Фахівці в центрах денного догляду зазвичай мають досвід у роботі з дітьми з аутизмом і можуть застосовувати індивідуалізовані методики та підходи до кожної дитини. Це дозволяє краще враховувати їхні потреби та забезпечувати належну підтримку [19].

Реабілітаційні послуги для дітей з аутизмом є важливим елементом комплексної підтримки цієї категорії дітей [10]. Ці послуги спрямовані на покращення фізичного, психічного та соціального стану дітей з аутизмом, сприяючи їхньому розвитку та інтеграції в суспільство. Ось деякі з видів реабілітаційних послуг, які можуть бути надані для дітей з аутизмом [10]:

1. Логопедична реабілітація. Діти з аутизмом часто мають проблеми з мовленням та комунікацією. Логопедична реабілітація спрямована на вдосконалення мовленнєвих навичок, розвиток способів комунікації та зниження мовленнєвих порушень.

2. *Окулістична реабілітація.* Деякі діти з аутизмом можуть мати проблеми зі зором. Окулістична реабілітація спрямована на виявлення та лікування зорових вад та покращення зорової функції.

3. *Психологічна реабілітація.* Ця форма реабілітації спрямована на покращення психічного стану дитини, зниження рівня стресу та тривоги, розвиток соціальних навичок та самосвідомості.

4. *Фізіотерапія.* Фізіотерапія може допомогти у покращенні рухової активності та координації у дітей з аутизмом, а також у зменшенні м'язової напруги та покращенні моторики.

5. *Оздоровча гімнастика та рухова реабілітація.* Ці види реабілітації спрямовані на покращення фізичного стану дитини, розвиток рухових навичок та сприяють загальному психофізичному розвитку.

Загальний висновок щодо соціальних послуг, які надають державні комунальні заклади та недержавні організації для дітей з аутизмом, свідчить про наявність важливої та необхідної підтримки для цієї категорії дітей та їхніх сімей. Різноманіття послуг, які надають центри денного догляду, реабілітаційні центри, психосоціальну підтримку та інші види терапії, свідчить про комплексний підхід до розвитку та інтеграції дітей з аутизмом в суспільство. Важливою складовою цих послуг є їхні індивідуалізованість та доступність для всіх дітей, що допомагає кожній дитині з аутизмом отримати оптимальну підтримку та розвиватися відповідно до своїх потреб і можливостей.

Висновок до розділу 2

В другому розділі бакалаврської роботи було розкрито особливості соціальної роботи з дітьми з аутизмом.

В пункті 2.1 ми визначили головні особливості на яких базується соціальна робота з дітьми з аутизмом та описали алгоритм надання соціальних послуг дітям з аутизмом, який складається з: оцінки потреб, планування та розробка програм підтримки, надання інформації та консультації, координації послуг.

Основними проблемами з якими можуть зіткнутися діти з аутизмом та соціальні працівники є: недостатність фінансування та обмеженість ресурсів, недостатня кількість спеціалізованих центрів, нестача кваліфікованих фахівців у галузі аутизму, висока вартість на додаткові послуги для дітей з аутизмом, невисока доступність психологічної допомоги для батьків чи опікунів дітей з аутизмом, низька освіченість суспільства.

Для подолання цих труднощів необхідно посилити увагу до навчання та підготовки соціальних працівників, забезпечити доступність та доступ до необхідних послуг та програм для дітей з аутизмом та їхніх сімей, а також відкрито співпрацювати з усіма зацікавленими сторонами для створення відкритого середовища для цих дітей.

В пункті 2.2 ми визначили, що основними соціальними послугами, які надають державні комунальні заклади та недержавні організації для дітей з аутизмом є: послуги денного догляду, реабілітація, психосоціальна підтримка, логопедична та інші види терапії, які сприяють поліпшенню якості життя дітей з аутизмом та їхніх сімей.

Основними суб'єктами, які надають соціальні послуги та допомогу дітям з аутизмом є державні та недержавні організації. До першого типу відносяться центри центр соціальних служб (ЦСС); до другого – фонди «Дитина з майбутнім», «Світ аутиста», громадські організації «Інші грані» та «Соціальний захист та реабілітація інвалідів», медична клініка «JMC», центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя» та інші.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ З АУТИЗМОМ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

3.1. Аналіз досвіду роботи центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя»

У межах третього розділу авторкою бакалаврської роботи було проведено дослідження на тему «Соціальна робота з дітьми з аутизмом на прикладі Центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя». Актуальність дослідження полягає у збільшенні кількості забезпечених наданням соціальних послуг дітей з інвалідністю, зокрема з аутизмом; актуальність підкріплюється у значному попиті на соціальні послуги центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя» у місті Черкаси (наприклад у черкаській області на початок 2018 року офіційно зареєстровано півтори сотні дітей, які потребують їх послуг), також спостерігається збільшення попиту після початку 2022 року у зв'язку з переїздом в безпечніші регіони внутрішньо переміщених осіб у яких є діти з аутизмом.

Об'єкт дослідження – діти з аутизмом.

Предмет дослідження – соціальна робота з дітьми з аутизмом на прикладі центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя».

Мета дослідження – дослідити особливості соціальної роботи з дітьми з аутизмом в центрі комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя», визначити проблеми, які виникають у фахівців центру при роботі з дітьми з аутизмом та надати рекомендації щодо їх вирішення.

Метод дослідження – інтерв'ювання, проведене у квітні 2024 року із заступником директора центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя».

Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя» – є бюджетною установою, яка працює з 19 травня 2020 року в місті Черкаси. Реабілітаційний центр здійснює комплекс реабілітаційних заходів, спрямованих на створення умов для всебічного розвитку осіб з інвалідністю, які досягли повноліття, дітей з інвалідністю, дітей віком до трьох років, які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності.

Робота центру спрямована на:

- 1) формування та розвиток основних соціальних навичок (особиста гігієна, самообслуговування, пересування, спілкування тощо), пристосування побутових умов до їхніх потреб, соціально-побутове влаштування та обслуговування, педагогічну корекцію з метою вироблення та підтримання навичок самостійного (автономного) проживання, стереотипів безпечної поведінки;
- 2) опанування особою з інвалідністю навичок захисту своїх прав та інтересів, самоаналізу і позитивного сприйняття себе та оточуючих, навичок спілкування, самостійного проживання у суспільстві з необхідною підтримкою;
- 3) забезпечення послугами денного догляду, соціальної реабілітації;
- 4) надання своєчасної та ефективної корекційної, соціальної, психологічної допомоги та організацію реабілітаційного процесу відповідно до особливостей її психофізичного розвитку.

Заступник директора центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя» зазначає: *«Наш центр є дуже популярним серед сімей з дітьми з аутизмом в Україні. Це свідчить про успішність та ефективність роботи, а також про важливість його існування для багатьох сімей. Така популярність є результатом високого професіоналізму персоналу,*

індивідуального підходу до кожної дитини, а також сприятливої атмосфери та середовища, що створюється. Ми маємо чергу з дітей, які планують бути відвідувачами. Це ще раз підтверджує великий попит на наші послуги та важливість роботи центру. Черга є показником для нас про потребу у розширенні програм та послуг, а також у збільшенні фінансування для задоволення потреб всіх дітей, які потребують підтримки та допомоги».

Також заступник директора центру пояснює, що «основною метою нашої роботи є забезпечення комфортної та безпечної атмосфери для кожної дитини з аутизмом. Ми вкладаємо багато зусиль у створення ефективної та довірливої взаємодії з дітьми, щоб зробити процес навчання та розвитку максимально продуктивним та приємним».

Серед основних соціальних послуг, які надає центр заступник директора виділила такі:

— соціальна реабілітація – навчання, формування, розвиток та підтримка соціально-побутових навичок, організація спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, працетерапії; арттерапії;

— соціальна адаптація – допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу з складної життєвої ситуації; залучення отримувача послуги до вирішення власної складної життєвої ситуації; надання інформації з питань соціального захисту населення; навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; представництво інтересів; корекція психологічного стану;

— денний догляд – забезпечення умов для денного перебування; забезпечення харчуванням; допомога у самообслуговуванні, спостереження за станом здоров'я, надання реабілітаційних послуг, формування та підтримка навичок самообслуговування, психологічна підтримка, організація денної зайнятості та дозвілля;

— консультування – допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу з складної життєвої ситуації; психологічне консультування; сприяння в отриманні правової допомоги;

— натуральна допомога – в межах можливостей реабілітаційного центру надається у вигляді: продуктів харчування, засобів санітарії та особистої гігієни, засобів догляду за особами з інвалідністю, одягу, взуття та інших предметів першої потреби; технічних засобів реабілітації.

Заступник директора наголошує: *«Такий центр є важливим для сприяння інтеграції дітей з аутизмом в суспільство та надання необхідної підтримки їм і їхнім сім'ям. У цьому центрі, діти з інвалідністю, зокрема, діти з аутизмом, мають тепле та дбайливе оточення. Ми відкриті для всіх дітей з особливими потребами та надаємо їм можливість розвивати свої здібності та отримувати необхідну підтримку. Вони активно взаємодіють з соціальними працівниками та іншими дітьми, які теж мають свої унікальні потреби. Це місце, де кожна дитина може почувати себе впевненою і важливою частиною спільноти».*

У центрі, де надається соціальна допомога дітям з аутизмом у вигляді денного догляду, діти різного віку можуть бути в одній групі. Наприклад, в одній групі можуть бути діти віком від трьох до п'яти років. Проте раніше цей денний догляд був обмежений за віком, і приймали дітей виключно до шести років.

Обмеження за віком, яке раніше існувало у центрі, було пов'язане з недостатнім фінансуванням. У багатьох випадках обслуговування дітей з аутизмом вимагає спеціалізованих підходів та індивідуальної уваги, що потребує додаткових ресурсів. Фінансування обмежене, відповідно центри соціальної допомоги часто змушені обслуговувати меншу кількість дітей. Однак зміна політики щодо вікових обмежень може вказувати на зростання уваги до проблем дітей з аутизмом та бажання забезпечити їм доступ до необхідних послуг незалежно від віку.

Ініціатива заступника директора була ключовим чинником у зміні політики щодо вікових обмежень. Її наполегливість і застосування доцільних аргументів переконали владу у необхідності розширення обсягу послуг для дітей з аутизмом. Завдяки цьому зусиллю, вдалось отримати додаткове фінансування, що відкрило можливість приймати дітей від 6 років. Ця ініціатива, хоча формально була спрямована на прийом дітей від 6 років, на практиці виявилася корисною для дітей від 7 років. Завдяки гнучкому підходу та розумінню потреб дітей, вони (діти) отримують користь від відвідування центру.

Ця зміна стала кроком у напрямку більшої інклюзії та підтримки для дітей з аутизмом. Разом з тим, вона відкриває нові можливості для сімей, які потребують підтримки. Такий гнучкий підхід до вікових обмежень відображає здорову реакцію на реальні потреби дітей зі спектром аутизму. Психологічна та педагогічна підтримка, яку надає центр, може бути корисною для дітей у будь-якому віці, і розширення можливостей може мати значний позитивний вплив на їхній розвиток та соціальну адаптацію. Така ініціатива також демонструє важливість ролі керівника закладу в розвитку його діяльності. Завдяки інноваційному підходу та активному залученню до роботи з владою та громадськістю, центр може більш ефективно відповідати на потреби своїх клієнтів і забезпечувати їм якісну підтримку та допомогу.

Заступник директора ділиться: *«до нас приїжджали батьки дітей з аутизмом з інших міст, наприклад, з Херсону і розповідали, що в їхньому місті немає таких центрів і підтримки сімей з аутизмом. Це свідчить про серйозний дефіцит ресурсів та послуг у деяких регіонах України, де відсутні установи для підтримки таких сімей. Такі обставини підкреслюють важливість розвитку інфраструктури підтримки дітей з аутизмом в усіх регіонах країни».*

З іншого боку, це також свідчить про високу оцінку та довіру до роботи центру, до якого приїжджають сім'ї з інших міст. Це може бути результатом успішного досвіду та позитивного впливу, який центр має на життя дітей та їхніх

сімей. Такі відгуки можуть стати мотивацією для подальшого розвитку та покращення роботи центру, а також для розширення його впливу на більш широке коло сімей, які потребують підтримки.

У зв'язку з цим, центр може розглядати можливість розширення своєї діяльності або створення партнерських програм з іншими містами, щоб забезпечити доступ до послуг для більшої кількості дітей з аутизмом. Такі партнерства можуть включати обмін досвідом та ресурсами, організацію спільних тренінгів та семінарів, а також створення додаткових пунктів обслуговування в інших містах. Це дозволяє зменшити соціальну ізоляцію дітей з аутизмом та їх сімей, а також забезпечує доступ до необхідних послуг та підтримки незалежно від місця проживання.

Також заступник директора поділилась, що *«наш колектив складається з таких спеціалістів: психолог, логопед, масажист, соціальний працівник. Ми маємо комплексний підхід до роботи з дітьми з аутизмом, оскільки кожен з цих спеціалістів може зробити важливий внесок у їхній розвиток та підтримку. Психолог може допомогти в розумінні та підтримці емоційного стану дитини, логопед сприяти розвитку мовлення та комунікативних навичок, а масажист – полегшити фізичний дискомфорт та покращити самопочуття»*.

Такий склад спеціалістів свідчить про важливість інтегрованого підходу до роботи з дітьми з аутизмом, де кожен спеціаліст працює у взаємодії з іншими для досягнення найкращих результатів. Такий підхід забезпечує більш ефективну та комплексну підтримку дітей з аутизмом у їхньому розвитку та адаптації до оточуючого середовища.

Логопед є неодмінною складовою команди у центрі допомоги дітям з аутизмом з кількох причин. Перш за все, багато дітей з аутизмом мають проблеми з мовленням та комунікацією. Логопед може допомогти виявити та розв'язати ці проблеми, розвиваючи мовленнєві навички дітей та сприяючи їхньому взаєморозумінню з іншими. Друга причина – логопедичні справи можуть

поліпшити сприйняття мовлення та розвиток комунікативних навичок у дітей з аутизмом. Це допомагає їм виявляти свої потреби, почуття та думки більш ефективно, що покращує якість їхнього життя та може сприяти соціальній адаптації. Нарешті, логопед може сприяти розвитку інших аспектів, таких як увага, сприйняття та координація рухів, що також може бути важливим для дітей з аутизмом. Таким чином, присутність логопеда у центрі допомоги дітям з аутизмом є критичною для забезпечення повного та комплексного розвитку цих дітей.

Психолог також є неодмінною складовою команди у центрі допомоги дітям з аутизмом з причин кількох аспектів. Перш за все, психолог може допомогти в розумінні та підтримці емоційного стану дитини. Діти з аутизмом часто стикаються з емоційними та психологічними викликами, такими як стрес, тривога та депресія. Психолог може допомогти дитині впоратися з цими викликами та розвинути стратегії саморегуляції та емоційного контролю. Друга причина – психолог може сприяти розвитку соціальних навичок у дітей з аутизмом. Вони можуть допомогти дітям вчитися взаємодіяти з іншими людьми, розвивати емпатію та розуміння соціальних ситуацій. Це може допомогти дітям краще вписуватися в суспільство та розвиватися як особистості.

Нарешті, психолог може працювати з батьками та сім'ями дітей з аутизмом, щоб надати їм психологічну підтримку та поради щодо виховання та допомоги дитині. Вони можуть допомогти батькам краще розуміти потреби своєї дитини та знаходити способи підтримки їхнього розвитку та самовираження. Таким чином, присутність психолога у центрі допомоги дітям з аутизмом є критичною для забезпечення їхнього повного та гармонійного розвитку.

Масажист також може відігравати важливу роль у центрі допомоги дітям з аутизмом. Масаж може бути корисним для поліпшення фізичного самопочуття, допомагаючи зняти напругу та стрес, покращити кровообіг та м'язовий тонус. Крім того, масаж може мати психологічні переваги, допомагаючи встановити

контакт зі своїм тілом та розпізнати власні емоції. Це може бути особливо корисним для дітей з аутизмом, які можуть мати проблеми із відчуттям власного тіла та вираженням емоцій. Отже, масажист у центрі допомоги дітям з аутизмом може сприяти покращенню фізичного та психологічного стану дітей, допомагаючи їм краще адаптуватися до навколишнього середовища та розвиватися гармонійно.

У відділенні також працюють соціальні працівники, які безпосередньо займаються дітьми з аутизмом. Вони відіграють важливу роль у створенні сприятливої атмосфери для дітей, допомагаючи їм розвивати соціальні навички, спілкування та самостійність. Фахівці працюють з дітьми в малих групах або індивідуально, надаючи їм необхідну увагу та підтримку. Вони допомагають дітям у виконанні завдань, розвитку мовленнєвих навичок, сприяють їхньому фізичному розвитку та вчать соціальним навичкам, необхідним для успішного спілкування з навколишнім світом.

Такий підхід дозволяє створити індивідуальну програму для кожної дитини, враховуючи її потреби та можливості. Соціальні працівники є важливими членами команди, які сприяють повному та гармонійному розвитку дітей з аутизмом у центрі. Вони допомагають створити позитивне середовище для дітей з аутизмом, де вони відчують себе комфортно. Вони розуміють особливості кожної дитини та вміють підібрати індивідуальний підхід до кожної з них, сприяючи їхньому позитивному ставленню до навчання та спілкування.

Крім того, соціальні працівники сприяють інтеграції дітей з аутизмом у групові заняття та спільні ігри з іншими дітьми. Це допомагає розвивати соціальні навички, встановлювати контакти з оточуючими та відчувати себе частиною колективу. Такий підхід допомагає зменшити соціальну ізоляцію дітей з аутизмом та сприяє їхній інтеграції у суспільство.

Отже, соціальні працівники у центрі допомоги дітям з аутизмом відіграють важливу роль у створенні підтримуючого та розвивального середовища для дітей, сприяючи їхньому повному та гармонійному розвитку.

Пізніше до команди було додано посаду реабілітолога, який спеціалізується на реабілітації та відновленні функцій організму, що допомагає дітям з аутизмом розвивати свої навички та здібності у різних аспектах їхнього життя. Він може працювати над фізичним, емоційним та соціальним відновленням дітей, ставить перед собою завдання забезпечити повноцінний та гармонійний розвиток кожної дитини згідно з її потребами і можливостями.

Реабілітолог може працювати з дітьми з аутизмом над розвитком рухових навичок, координації рухів, а також допомагати у відновленні функцій мовлення та комунікації. Він сприяє у формуванні правильної постави, покращенні моторики та розвитку моторних навичок, що може бути особливо важливим для дітей з аутизмом.

Реабілітолог також може використовувати різні методики та техніки для покращення когнітивних функцій дітей, таких як пам'ять, увага, мислення та сприйняття. Він сприяє у виробленні у дітей навичок самообслуговування та навчає їх важливим життєвим навичкам, що допомагає їм бути більш самостійними та адаптованими до повсякденного життя. Отже, присутність реабілітолога у команді дозволяє забезпечити комплексний підхід до їхнього розвитку та підтримки.

Усі спеціалісти готують звіти по кожній дитині, для якої був складений індивідуальний план та цілі, які потрібно досягнути. Це документ, який містить деталі перебування дитини в центрі. У звітах міститься інформація про фізичний та психічний стан дитини, рівень розвитку комунікаційних, соціальних, моторних навичок, а також про досягнуті прогреси та проблемні питання, які потребували уваги. Кожен звіт є підґрунтям для подальшої роботи з дитиною та коригування плану, якщо це необхідно.

Звіти є важливим інструментом для взаємодії між спеціалістами, батьками та дитиною, сприяючи відкритому обміну інформацією та співпраці у напрямку досягнення кращих результатів у розвитку дитини з аутизмом. Такий підхід дозволяє забезпечувати найефективнішу підтримку та допомогу дітям у центрі.

Заступник директора центру зауважує, що вони використовують різноманітні методики та підходи до роботи з дітьми з аутизмом, орієнтовані на створення позитивного досвіду та розвиток їхніх навичок. Вони регулярно оновлюють свої методи та програми, щоб вони відповідали потребам дітей та враховували найновіші наукові дані у цій галузі. Такий підхід дозволяє забезпечувати максимально ефективну та індивідуалізовану підтримку для кожної дитини, що відвідує цей центр.

У центрі також велика увага приділяється взаємодії з батьками дітей з аутизмом. Це означає, що спеціалісти працюють не лише з дітьми, але й з їхніми батьками, щоб надати їм підтримку та допомогу у розумінні особливостей розвитку їхньої дитини та сприяти побудові позитивних та довірливих відносин.

Крім того, центр також надає допомогу батькам, а саме консультації з питань освіти, розвитку та соціальної адаптації, а також навчання навичкам, які допоможуть дорослим краще розуміти та підтримувати свою дитину в подальшому. Такий підхід сприяє створенню підтримуючого середовища для дитини та її сім'ї, що є важливим для їхнього успішного розвитку та інтеграції у суспільство.

Загальний висновок щодо центру допомоги дітям з аутизмом виглядає дуже позитивно. Центр демонструє високий рівень уваги до дітей з аутизмом, забезпечуючи їм комфортну та безпечну атмосферу для розвитку. Велика увага приділяється не лише роботі з дітьми, але й взаємодії з їхніми батьками, надання їм підтримки та допомоги. Центр використовує різноманітні методи та підходи, орієнтовані на створення позитивного досвіду та розвиток навичок дітей з

аутизмом. Усі ці аспекти сприяють створенню ефективної та індивідуалізованої підтримки для кожної дитини, яка відвідує цей центр.

Крім того, важливо відзначити, що центр постійно вдосконалює свою роботу, оновлюючи методи та програми відповідно до сучасних наукових даних. Це свідчить про відданість спеціалістів центру праці з дітьми з аутизмом і бажання надати їм найкращу можливу підтримку. Такий підхід не лише допомагає дітям з аутизмом досягати успіху у своєму розвитку, але й сприяє підвищенню усвідомлення громадськості про особливості цього розладу та необхідність інклюзії та підтримки для цих дітей.

3.2. Рекомендації щодо покращення соціальної роботи з дітьми з аутизмом

Задля успішної інтеграції в суспільство дітей з інвалідністю, зокрема з аутизмом, з ними необхідно проводити повноцінну соціальну роботу, до якої належать організація надання реабілітаційних та медичних послуг, соціальна адаптація, надання освітніх послуг, психосоціальна підтримка тощо.

Під час опитування, заступник директора центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя» вказала на такі проблеми у роботі центру при наданні соціальних послуг для осіб з інвалідністю, в тому числі, дітей з аутизмом:

1. Недостатня кількість фахівців, які мають відповідну кваліфікацію для роботи з дітьми з аутизмом.
2. Недостатність фінансування на реабілітаційні, навчальні та інші потреби центру.
3. Підвищення рівня стресу, паніки й агресії у дітей з аутизмом через воєнний стан.

4. Високий рівень стресу батьків дітей з аутизмом через відсутність психологічної допомоги.

5. Гострий дефіцит в Україні інвентарю, посібників та спеціального обладнання.

Серед рекомендацій, які можуть сприяти покращенню ситуації можемо запропонувати такі:

1. Заохочувати соціальних працівників до роботи в центрі «Жага життя», наприклад, брати практикантів з черкаських університетів.

2. Залучати небайдужих благодійників до фінансової допомоги центру.

3. Писати грантові заявки для отримання додаткового фінансування від закордонних та вітчизняних фондів.

4. Залучати фахівців, а саме психологів та психіатрів, що працюють з дітьми з аутизмом, зокрема, постраждалих від війни.

5. Розширити коло фахівців, які б надавали послугу консультування батькам, які виховують дітей з аутизмом.

6. Залучати волонтерів до роботи центру.

7. Подати петиції із проханням зменшити оплату за комунальні послуги для благодійних центрів, які надають соціальну допомогу незахищеним верствам населення.

Висновок до розділу 3

Третій розділ бакалаврської роботи присвячений аналізу результатів дослідження щодо особливостей соціальної роботи з дітьми з аутизмом у центрі комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя».

Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя» – працює з 2020 року в місті Черкаси та надає комплекс заходів, спрямованих на створення умов для всебічного розвитку осіб з інвалідністю. Клієнтами центру можуть бути як особи, які досягли повноліття так і діти від трьох років.

За результатами проведеного інтерв'ю, в роботі описано особливості соціальної роботи з дітьми з інвалідністю, зокрема визначено перелік основних соціальних послуг, які надають фахівці центру. Це соціальна реабілітація, соціальна адаптація, денний догляд, консультування, натуральна допомога та інші.

В ході проведення дослідження ми з'ясували, що надання соціальних послуг для дітей з аутизмом здійснюється мультидисциплінарною командою фахівців до якої входять: соціальні працівники (працюють з дітьми в малих групах або індивідуально, допомагають дітям у виконанні завдань, сприяють їхньому фізичному розвитку та вчать соціальним навичкам), логопед (розвиває мовленнєві навички дітей та сприяє їхньому взаєморозумінню з іншими), психолог (допомагає в розумінні та підтримці емоційного стану дитини), масажист (поліпшує фізичне самопочуття, допомагає зняти напругу та стрес), реабілітолог (займається фізичною реабілітацією та розвитком моторних навичок, покращує сенсорну інтеграцію, розвиває соціальні навички).

Спільна робота мультидисциплінарної команди, яка надає комплексну допомогу є значно ефективніше, ніж робота одного окремого фахівця. Однею з

найбільших переваг центру «Жага до життя» саме використання підходу мультидисциплінарної команди.

В роботі ми окреслили мету роботи центру — зробити життя людей з інвалідністю більш комфортним, сприяти їх інтеграції в суспільство та забезпечувати їх добробут та незалежність.

Також в ході проведення дослідження нам вдалося виокремити проблеми у роботі центру при наданні соціальних послуг для осіб з інвалідністю, в тому числі дітей з аутизмом: недостатню кількість фахівців, які мають відповідну кваліфікацію для роботи з дітьми з аутизмом, недостатність фінансування на реабілітаційні, навчальні та інші потреби центру, підвищення рівня стресу, паніки й агресії у дітей з аутизмом через воєнний стан, високий рівень стресу батьків дітей з аутизмом через відсутність психологічної допомоги, гострий дефіцит в Україні інвентарю, посібників та спеціального обладнання, невиправдано високі, на рівні бізнесу, тарифи на теплопостачання.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретичного та емпіричного аналізу соціальної роботи з дітьми з аутизмом ми можемо зробити висновок, ця проблема є актуальною та пріоритетною галуззю соціальної роботи, оскільки кожного року в Україні зростає кількість дітей з діагнозом аутизм на 30%.

В першому розділі бакалаврської роботи уточнено сутність поняття «інвалідність», яке ми визначаємо як «такий стан, при якому людина внаслідок хронічних захворювань або анатомічних вад, які мають вплив на функції організму, повинна залишити професійну діяльність на певний час або працює за особливих умов праці». Охарактеризовано види інвалідності, серед яких: фізична інвалідність, психічна інвалідність, сенсорна інвалідність, соціальна інвалідність, інтелектуальна інвалідність.

Також у роботі ми визначили, що аутизм – це розлад розвитку нервової системи, для якого характерні порушення соціальної взаємодії, відмінності вербальної та невербальної комунікації, унаслідок чого виникають проблеми під час соціалізації. Основними ознаками аутизму є: проблеми з соціальною взаємодією, проблеми з комунікацією, обмежені та повторювані інтереси та поведінка, сенсорна чутливість.

В другому розділі бакалаврської роботи визначено основні соціальні послуги, які надаються дітям з інвалідністю, зокрема, дітям з аутизмом є: догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, соціальна адаптація, соціально-трудова адаптація, догляд вдома, догляд стаціонарний, денний догляд, супровід під час інклюзивного навчання. Зроблено висновок про те, що з дітьми з аутизмом необхідно проводити повноцінну соціальну роботу, до якої належать організація надання реабілітаційних та медичних послуг, соціальна адаптація, надання освітніх послуг тощо. Важливість соціальної роботи з дітьми з аутизмом

полягає в сприянні нормальної життєдіяльності дітей, в оптимізуванні задоволення їхніх потреб та максимальному включенню дітей в суспільство, а також забезпечення рівних можливостей.

Також було визначено особливості та проблематику соціальної роботи з дітьми з аутизмом в Україні. Це: недостатність фінансування та обмеженість ресурсів, недостатня кількість спеціалізованих центрів, нестача кваліфікованих фахівців у галузі аутизму, висока вартість на додаткові послуги для дітей з аутизмом, невисока доступність психологічної допомоги для батьків чи опікунів дітей з аутизмом, низька освіченість суспільства.

Особливу увагу в роботі ми приділили аналізу соціальних послуг, які надають державні комунальні заклади та недержавні служби, на території України для дітей з аутизмом. Серед державних – це центр соціальних служб (ЦСС); серед недержавних – фонди «Дитина з майбутнім», «Світ аутиста», громадські організації «Інші грані» та «Соціальний захист та реабілітація інвалідів», медична клініка «JMC», центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя».

На основі проведеного аналізу ми дійшли висновку, що важливою складовою роботи державних та недержавних організацій при наданні соціальних послуг для дітей з аутизмом є їхні індивідуалізованість та доступність, що допомагає кожній дитині з аутизмом отримати оптимальну підтримку та розвиватися відповідно до своїх потреб й можливостей. Визначено види соціальних послуг, які надають державні та недержавні установи, які сприяють поліпшенню якості життя дітей з аутизмом та їхніх сімей.

В третьому розділі бакалаврської роботи проведено дослідження на тему: «Соціальна робота з дітьми з аутизмом на прикладі центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя». Дослідження включало аналіз документів центру (положення про Центр, річні звіти) та інтерв'ювання заступника директора центру проведеного у квітні 2024 року.

В ході проведення дослідження ми з'ясували, що надання соціальних послуг для дітей з аутизмом здійснюється мультидисциплінарною командою фахівців до якої входять: соціальні працівники, логопед, психолог, масажист, реабілітолог. Таким чином, однією з найбільших переваг центру «Жага до життя» саме використання підходу мультидисциплінарної команди.

Під час опитування були визначені проблеми під час надання соціальних послуг для дітей з аутизмом. Це: недостатня кількість фахівців та фінансування на реабілітаційні, навчальні потреби; підвищення рівня стресу, паніки й агресії у дітей з аутизмом через воєнний стан; високий рівень стресу батьків дітей з аутизмом через відсутність психологічної допомоги; гострий дефіцит в Україні інвентаря, посібників та обладнання для реабілітації та проведення занять; високі тарифи на теплопостачання (на рівні бізнесу), що були введені ще до війни.

В результаті проведеного дослідження було запропоновано практичні рекомендації щодо покращення соціальної роботи з дітьми з аутизмом. Серед рекомендацій, які можуть сприяти покращенню ситуації можемо запропонувати такі: заохочувати соціальних працівників до роботи в центрі «Жага життя», наприклад, брати практикантів з черкаських університетів; залучати небайдужих благодійників до фінансової допомоги центру; писати грантові заявки для отримання додаткового фінансування від закордонних та вітчизняних фондів; залучати фахівців, а саме психологів та психіатрів, що працюють з дітьми з аутизмом, зокрема, постраждалих від війни; розширити коло фахівців, які б надавали послугу консультування батькам, які виховують дітей з аутизмом; залучати волонтерів до роботи центру; подати петиції із проханням зменшити оплату за комунальні послуги для благодійних центрів, які надають соціальну допомогу незахищеним верствам населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базима Н. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.13. Київ, 2014. 21 с.
2. Бук М. О. Соціальне обслуговування осіб з інвалідністю в реабілітаційних установах України // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С. 82–89.
3. Бук М. О. Європейські соціальні стандарти у сфері соціального обслуговування осіб з інвалідністю // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXVI звітної наук.-практ. конф. 6–7 лютого 2020 р.: у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 8–10.
4. Бук М. О. Правовий статус територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): проблемні питання // Правове забезпечення соціальної сфери : матеріали X Міжнародної науково – практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). Одеса : Фенікс, 2019. С.121–124.
5. Бук М. О. Система суб'єктів, які надають соціальне обслуговування інвалідам // Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення : матеріали V Всеукраїнської наук. – практ. конф. (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.). Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 406–408.
6. Віжунов А. В. Доктринальні підходи до розуміння питання особа з інвалідністю // Трудове право, право соціального забезпечення. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2019/5/tom_1/16.pdf. (дата звернення: 15.03.2024).

7. Гаврюшенко Г., Коропець П. Досвід країн ЄС у питаннях реабілітації осіб з інвалідністю // Соціальна політика: проблеми, коментарі, відповіді, 2009. Липень № 7. URL: https://www.dcz.gov.ua/dnp/control/uk/publish/article?art_id=12832 (дата звернення: 06.12.2023).
8. Душка А. Л. Діагностика і корекція аутизму : метод. рекомендації. Одеса : Астропрінт, 2013. 45 с.
9. Іпатов А. В., Ханюкова І. Я. Поняття інвалідності в аспекті сучасного міжнародного права // Український вісник медико-соціальної експертизи. URL: https://ksuonline.kspu.edu/pluginfile.php/282405/mod_resource/content/0/ujmse_2015_3_4.pdf (дата звернення: 15.03.2024).
10. Історія медицини : курс лекцій для магістрів 1-3 курсів медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія» / уклад. І. Г. Утюж, М. О. Мегрелішвілі. Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. 132 с.
11. Канер Л. Аутистичні порушення емоційного контакту. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1943-03624-001> (дата звернення: 06.04.2024).
12. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
13. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / наук. кер. та заг. ред. Т. В. Скрипник. Київ : «Гнозіс», 2013. 200 с.
14. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посіб. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2018. 288 с.
15. Мета, завдання та функції ЦСС. URL: <https://sdmcentr-liman.jimdofree.com> (дата звернення: 12.05.2024).
16. Николаєва В. І. Організаційне забезпечення системи соціальної роботи в Україні // Сучасні реалії. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2019. Том 30 (69). С. 131–137.

17. Нікітчина О. В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області). URL: www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2010_2/10novrpgo.pdf (дата звернення: 28.10.2023).
18. Освіта дітей з аутизмом: від міфу до реальності : навч.-наоч. посіб. / Укл. Т. Скрипник. Київ : Гнозіс, 2014. 64 с.
19. Островська К. Засади комплексної психологопедагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : Тріада-плюс, 2012. 520 с.
20. Островська К, Химко М., Кудрявцева Ю. Особливості реабілітації дітей з аутизмом та їх родин. Львів : «Тріада плюс», 2017. 44 с.
21. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 124 с.
22. Панасюк Р. В. Еволюційний погляд на дефініцію «інвалідність» // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. Вип. 45. Т. 7. С. 240–252.
23. Пінська О. Л. Теоретичні засади проблеми особистісної самореалізації як психологічного феномену // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2018. № 1 (15). С. 36–41.
24. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 20.12.2001 р. № 2905-III : Дата оновлення: 19 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
25. Про затвердження класифікатора соціальних послуг : наказ від 23.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 23.03.2024).

35. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія / Т. В. Скрипник. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
36. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Особлива частина : навч. посіб. Чернігів : ПАТ «Десна», 2018. 1092 с.
37. Супрун Г. В. Особливості соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом у дошкільному віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. Київ, 2017. 20 с.
38. Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом : посіб. / за ред. Сухіної І. В. Київ-Чернівці : «Букрек», 2017. 192 с.
39. Тарасун В. В., Куценко Т. О., Скрипник Т. В. та ін. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / В. В. Тарасун, Т. О. Куценко, Т. В. Скрипник та ін. Київ, 2013. 234 с.
40. Термінологічний словник-довідник з «Домедичної допомоги» для майбутніх правоохоронців / уклад. І. Т. Скрипченко, Х. С. Данилюк, 2020. 41 с.
41. Хворова Г. М. Особливості корекційно-розвивального навчання дітей з аутизмом // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 19 : Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – К. :НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. № 1. С. 247–258.
42. Чуприков А., Хворова Г. Розлади спектра аутизму: медична та психолого-педагогічна допомога. Львів, 2012. 184 с.
43. Best Practices for Working with Autistic Children. URL: <https://www.myteamaba.com/resources/working-with-autistic-children> (дата звернення: 28.10.2023).
44. Children’s social workers to receive standards on autism practice. URL: <https://www.communitycare.co.uk/2021/07/28/childrens-social-workers-receive-standards-autism-practice/> (дата звернення: 28.10.2023).

45. Gesetze – Grundlage des Zusammenlebens. URL: <http://www.gesetzesweb.de/BSHG.html> (дата звернення: 28.10.2023).
46. Harper, C. B., Symon, J. B. G., & Frea, W. D. (2008). Recess is time-in: Using peers to improve social skills of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38, 815-826.
47. Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Greenberg, J., Bolt, D., Floyd, F., & Orsmond, G. (2010). The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder. *Journal of Family Psychology*, 24(4), 128-129.
48. Kuhlthau, K., Payakachat, N., Delahaye, J. et al. (2014). Quality of life for parents of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8, 445-446.
49. Portail de gouvernement. URL: <http://www.gouvernement.fr> (дата звернення: 28.10.2023).
50. Supporting Autistic Children. National Guideline. URL: <https://www.autismcrc.com.au/best-practice/supporting-children> (дата звернення: 28.10.2023).
51. The Role of Autism Centers in Enhancing the Social Skills of Autistic Children From the Perspective of Social Workers in Autism Centers. URL: <https://autismsa.org.au/supports-services/social-work-help-supporting-your-goals/> (дата звернення: 28.12.2023).